

Sylvia DUDEK-MAŃKOWSKA
Uniwersytet Warszawski
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
e-mail: s.mankowska@uw.edu.pl
ORCID: 0000-0002-7844-8644

PIES W WIELKIM MIEŚCIE... CZYLI O GEOGRAFICZNYCH BADANIACH NAD ZWIERZĘTAMI

The dog in the big city... or geographical research on animals

Zarys treści: Zwierzęta znajdują się w kręgu zainteresowań geografów od stuleci, jednak zmianie ulegał sposób myślenia o zwierzęciu. Celem opracowania jest przedstawienie zmian w podejściu do relacji „człowiek–zwierzę” w badaniach geograficznych w różnych okresach. Omówiono trzy fazy w rozwoju geografii zwierząt oraz miejsce geografii zwierząt w studiach nad zwierzętami.

Abstract: Animals have been in the sphere of the interest of geographers for centuries, but the way of thinking about the animal has changed. The aim of the study is to present changes in the approach to the “human-animal” relationship in geographical research at various times. Three waves in the development of animal geography and the place of animal geography in animal studies were discussed.

Słowa kluczowe: geografia zwierząt, studia nad zwierzętami, studia nad relacjami ludzko-zwierzęcymi
Key words: animal geography, animal studies, human-animal studies

WPROWADZENIE

Zwierzęta znajdują się w kręgu zainteresowań geografów od stuleci. Początkowo pisano o nich jako komponente środowiska przyrodniczego czy krajobrazu. Później, traktując zwierzęta przedmiotowo, pisano o nich jak o produktach, które można wytwarzać i w różny sposób wykorzystywać. Rozpatrując zwierzęta jako komponent środowiska przyrodniczego, rzadko odnoszono się do ich miejsca i znaczenia w przestrzeni. Pierwotnie większą uwagę na zwierzęta zwracała geografia fizyczna, zwłaszcza biogeografia – nauka zajmująca się przestrzennym rozmieszczeniem flory i fauny w środowisku naturalnym. Zoogeografów interesowała przestrzenna dystrybucja zwierząt oraz ich związki z innymi elementami środowiska. Geografowie ekonomiczni odnosili się do zwierząt głównie w kontekście pochodzących od nich produktów takich jak mięso, mleko, futro. Wiele prac w tym okresie dotyczyło historii udomowienia zwierząt, np. praca C. Sauera (1952), dotycząca roli i znaczenia udomowienia zwierząt w procesie zmiany krajobrazu z naturalnego w kulturowy. Badaczy głównie interesowała jednak hodowla, transport i przetwórstwo. W studiach nad zwierzętami do końca XX wieku przeważał ludzki punkt widzenia. Zmiana miejsca zwierzęcia w badaniach

---

Wpłynęło: 23.03.2020

Zaakceptowano: 29.04.2020

Zalecany sposób cytowania / Cite as: Dudek-Mańkowska S., 2020, Pies w wielkim mieście... czyli o geograficznych badaniach nad zwierzętami, *Prace i Studia Geograficzne*, 65.3, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 93–101.

geograficznych jest ściśle powiązana ze zmianą podejścia ludzi do zwierząt. Wraz z dyskusjami na temat podmiotowości zwierząt i ich natury jako istot żywych uwaga badaczy zaczęła skupiać się na relacjach „człowiek–zwierzę”.

U schyłku XIX wieku w literaturze geograficznej stopniowo zaczął wyłaniać się nowy przedmiot zainteresowań geografów, który daje początek studiom nad przestrzennymi relacjami człowieka ze zwierzęciem. Termin „geografia zwierząt” (ang. *animal geography*) utożsamiany był przede wszystkim z badaniami populacji zwierząt pod względem ich przestrzennego rozmieszczenia i warunków środowiskowych. W kolejnych latach zmieniały się kierunki badań nad zwierzętami. Geografię zwierząt można obecnie zdefiniować jako studia nad przenikaniem się ścieżki życia człowieka i zwierząt. Badania mają odpowiadać na pytania: gdzie, kiedy i dlaczego człowiek i zwierzę spotykają się, jakie są między nimi zależności, w jaki sposób wartościują, postrzegają, kształtują i organizują przestrzeń. Badania skupione są na kontekście przestrzennym, natomiast analizy przeprowadza się w kategoriach: ekonomicznej, ekologicznej, etycznej i kulturowej. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie zmian w podejściu do relacji „człowiek–zwierzę” w badaniach geograficznych w różnych okresach.

OD ZOOGEOGRAFII DO „DRUGIEJ FALI” GEOGRAFII ZWIERZĄT

Zoogeografia rozwijała się już w XVIII wieku i była definiowana jako nauka zajmująca się przestrzennym rozmieszczeniem gatunków zwierząt na kuli ziemskiej. Początkowo zoogeografowie zajmowali się badaniem życia zwierząt, ich rozmieszczeniem oraz relacjami między zwierzętami a innymi elementami środowiska przyrodniczego (Hesse, Allee, Schmidt 1937; por. Allee, Schmidt 1951). Duży wpływ na rozwój badań o zwierzętach miały prace C. Darwina (1859), A.R. Wallace’a (1876) i P. Sclatera (1858). W centrum zainteresowania znajdowały się dzikie zwierzęta, badacze mapowali rozmieszczenie poszczególnych gatunków oraz ich przystosowanie do określonych warunków środowiskowych (np. Guppy 1893). Prace poświęcone były rozmieszczeniu taksonów, klasyfikacji i charakterystyce prowincji zoogeograficznych, sposobom i drogom rozprzestrzeniania się zwierząt, tempu zasiedlania nowych terytoriów, przyczynom regionalnego zróżnicowania występowania zwierząt. C. Darwin (1859) oparł teorię ewolucji m.in. na danych zoogeograficznych. W 1858 r. P.L. Sclater dokonał podziału zoogeograficznego i wydzielił krainy zoogeograficzne stosowane do dzisiaj. W 1876 r. A.R. Wallace wprowadził ich ujęcie dynamiczne i zastosował w badaniach zoogeograficznych dane paleontologiczne. W 1896 r. R. Lydekker zgrupował te krainy w królestwa.

Za ważny moment w rozwoju geografii zwierząt podaje się rok 1905, kiedy to J.A. Thompson opublikował na łamach *The Geographical Teacher* pracę dotyczącą rozmieszczenia zwierząt na kuli ziemskiej oraz czynników o tym decydujących, do których obok klimatu czy rzeźby terenu zaliczył działalność człowieka. W swych badaniach czerpał z dorobku zoogeografów m.in. R. Lydekkera i A. Wallace’a i łączył wpływy zoologii, ekologii, paleontologii oraz biologii.

W badaniach zoogeograficznych zainteresowanie badaczy skupione było na zwierzęciu traktowanym przedmiotowo jako przedstawicielu określonego gatunku. To ono stawiane było w centrum uwagi, ale badane w sposób odseparowany od wpływu i działalności ludzi. Okres rozwoju zoogeografii nazywany jest „pierwszą falą” (ang. *first wave*) w rozwoju geografii zwierząt i tym samym stanowi jedynie wprowadzenie do badań nad szeroko rozumianymi relacjami człowieka ze zwierzętami (Urbanik 2012).

W badaniach z tego okresu można wyróżnić kilka kierunków: jedni autorzy koncentrowali się na różnicach regionalnych w rozmieszczeniu zwierząt, inni zajmowali się czynnikami ekologicznymi a więc wpływem środowiska na przestrzenną dystrybucję gatunków i ich adaptację do środowiska przyrodniczego. Wielu autorów zgadza się, że pojęcie „geografii zwierząt” na stałe do literatury naukowej wprowadziła szkocka geografka i wykładowczyni zoologii i biologii M.I. Newbiggin. Opublikowała ona w 1913 r. *Geografię zwierząt*, w której zwróciła uwagę, że geografowie znacznie więcej uwagi poświęcali światu roślin niż światu zwierząt i wskazała dalszą potrzebę rozwijania ba-

dań nad zwierzętami. Jej zdaniem zainteresowanie badaczy powinno być skupione nie na różnicach i relacjach między gatunkami, lecz na dostosowaniu zwierząt do życia w określonych warunkach. W książce scharakteryzowała biomy lądowe i morskie, omawiając dokładnie ich skład gatunkowy.

Na początku XX wieku publikacji z zakresu geografii zwierząt było nadal niezbyt wiele. Kluczowe pozycje z tego okresu to *Atlas zoogeografii* [*Atlas of zoogeography*] (1911) J.G. Bartholomewa, W.E. Clarke'a i P.H. Grimshawa, *Ekologiczna geografia zwierząt* [*Ecological Animal Geography*] (1937) autorstwa W.C. Alee i K.P. Schmidt oraz *Geografia roślin i zwierząt* [*Animal geography: The faunas of the natural regions of the globe*] (1936) M.I. Newbigin.

W następnych latach biologzy i zoolodzy kontynuowali prace nad klasyfikacją zwierząt i wydzieleniem ich typów, geografowie natomiast rozwijali badania nad relacjami między ludźmi a zwierzętami. W okresie tym, określanym jako „druga fala” (ang. *second wave*) geografii zwierząt, dominowały badania dotyczące: wpływu człowieka na życie dzikich zwierząt oraz związków między człowiekiem a zwierzętami gospodarskimi i ich domestyfikacją.

Kluczową rolę w rozwoju geografii zwierząt odegrali C. Sauer (1952) i C. Bennett (1960). C. Sauer, twórca amerykańskiej geografii kultury, prowadząc badania nad krajobrazem, analizował związki między człowiekiem a przyrodą. W 1952 r. Sauer zdefiniował obszar badawczy geografii kultury jako studia nad morfologią krajobrazu. Uważał, że każdy ślad aktywności człowieka w krajobrazie ma charakter kulturowy i wymaga ekologicznej interpretacji. Upowszechnił termin „krajobraz kulturowy”, definiując go jako krajobraz naturalny przetworzony przez człowieka, który poprzez swe działania wpływa na otoczenie, wprowadzając do niego to, co kulturowe. Do form krajobrazu kulturowego zaliczał osadnictwo, produkcję i komunikację, a w badaniach akcentował rolę człowieka jako czynnika modyfikującego krajobraz. Studiował relacje między człowiekiem a przyrodą przebiegające na określonym obszarze oraz sposób, w jaki człowiek przekształca środowisko naturalne. Przedmiotem badań geografów kultury częściej stawały się obszary wiejskie i lokalne społeczności przedindustrialne aniżeli kultury masowe. Dokumentowano destrukcyjny wpływ człowieka na środowisko, między innymi poprzez nadmierną eksploatację jego zasobów. Zwierzęta nie były w centrum zainteresowań C. Sauera, jednak rozwijając nurt badań dotyczący przekształcania „krajobrazu naturalnego” w „krajobraz kulturowy”, skierował uwagę naukowców na przebieg i konsekwencje procesu osuwania zwierząt (Wolch, Emel, Wilbert 2002). Nowe kulturowe podejście w geografii zapoczątkowało refleksję nad wpływem ludzkiej kultury na rozwój relacji „człowiek–zwierzę”. C. Sauer uważał bowiem, że proces udomowienia zwierząt nie jest wyłącznie warunkowany dziedzicznym przystosowaniem dzikich zwierząt do środowiska zewnętrznego, ale że wpływ na jego przebieg ma długotrwale oddziaływanie człowieka, związane z prowadzoną przez niego gospodarką, a także rodzącym się przywiązaniem do zwierząt.

C. Bennett (1960) zaniepokojony spadkiem zainteresowania zoogeografią wśród geografów, zapelował o ponowne wprowadzenie studiów nad zwierzętami do programów nauczania geografii. Podobnie jak C. Sauer uważał, że geografowie nie powinni ograniczać się do badania zwierząt jako elementu krajobrazu. Sugerował prowadzenie badań, w których człowiek traktowany będzie jak przedstawiciel świata zwierząt, jeden z elementów środowiska. Na podstawie przeprowadzonego przeglądu literatury Bennett wyróżnił trzy kierunki geograficznych studiów nad zwierzętami:

- faunistyczny – badania rozmieszczenia poszczególnych gatunków zwierząt,
- historyczny – badania nad pochodzeniem i ewolucją gatunków,
- ekologiczny – badania wpływu środowiska na rozmieszczenie zwierząt.

Zaproponował ponadto kolejny kierunek badań i nazwał go kulturową geografii zwierząt (ang. *cultural animal geography*). Miał on obejmować gromadzenie, analizowanie i porządkowanie informacji związanych z relacjami między zwierzętami a kulturą społeczeństw ludzkich (Urbanik 2012). Prace geograficzne dotyczące zwierząt prowadzone w ciągu następnych kilku dekad zaliczyć można do nurtu ekologii kulturowej lub historii kulturowej. Przypomnieć należy prace: D. Gade'a (1967) oraz F. i E. Simoonsów (1968).

„NOWA” GEOGRAFIA ZWIERZĄT I ROZWÓJ STUDIÓW NAD ZWIERZĘTAMI

Lata 90. XX wieku przyniosły nie tylko nowe spojrzenie badaczy na studia nad zwierzętami, ale przede wszystkim zmianę podejścia ludzi do roli zwierząt w życiu człowieka i losu zwierząt. W latach 80. XX wieku zaczęły dynamicznie rozwijać się ruchy animalistyczne, a kwestia praw zwierząt zaczęła znów pojawiać się jako temat publicznej i politycznej debaty. Na całym świecie powstały wówczas organizacje broniące praw zwierząt, działające na rzecz ochrony gatunków zagrożonych wyginięciem, sprzeciwiające się okrucieństwu, prowadzeniu eksperymentów na zwierzętach, wykorzystywaniu zwierząt w cyrkach i dla futer, nawołujące do zaprzestania polowań. Działania te miały uświadamiać, w jaki sposób człowiek traktuje wszystko to, co jest „nie-ludzkie”. Sytuacja ta znalazła również odbicie w przedmiocie badań geograficznych. Impulsem dla rozwoju „nowej” geografii zwierząt – tzw. „trzeciej fali” geografii zwierząt (ang. *third wave*) w połowie lat 90. XX wieku – był zinstytucjonalizowany Ruch Praw Zwierząt, jak również nowe spojrzenie naukowców na podmiotowość zwierząt.

Zapowiedzią nowej fali w geografii zwierząt była praca Y.-F. Tuana (1984), który zwraca uwagę na potrzebę dalszej zmiany sposobu pozycjonowania zwierząt w badaniach naukowych oraz sugeruje stosowanie w tych badaniach terminów powszechnie wykorzystywanych do opisywania przez geografów mniejszości czy grup społecznych, jak również zastosowanie koncepcji miejsca, które sam określał jako „uczłowieczoną przestrzeń”. Zdaniem Tuana zwierzęta, podobnie jak ludzie, kierują się określonymi regułami oraz koniecznością zaspokajania własnych potrzeb przy wyborze danej przestrzeni. Zwierzęta traktuje on jak rodzaj usidłonej „grupy społecznej”, która nieustannie toczy walkę z ludźmi. Tuan wskazuje także na szeroką skalę odczuć, od pozytywnych do skrajnie negatywnych, które człowiek przejawia wobec zwierząt. Okazywanie współczucia, szacunku, chęci kontroli, czy wręcz odrazy wpływa na ludzkie zachowanie i może prowadzić nawet do selekcji gatunków mogących koegzystować na terenach działalności człowieka. To człowiek wytwarza i narzuca normy, zasady i własny porządek, w którym zwierzęta stają się „nie na miejscu”. Te udomowione i dzikie są często zmuszane do opuszczenia dotychczasowych siedlisk, a co za tym idzie – do zaprzestania pełnienia określonych ról, które do tej pory odgrywały w danej przestrzeni.

„Nową” geografie zwierząt odróżnia od poprzednich dwóch fal przede wszystkim:

- poszerzenie wachlarza relacji między zwierzęciem a człowiekiem – w centrum zainteresowania nie są już jedynie zwierzęta udomowione ale wszystkie te, z którymi człowiek wchodzi w jakiegś związku np. w ogrodach zoologicznych, cyrkach, laboratoriach czy w domu;
- postrzeganie zwierzęcia jako samodzielnego bytu a nie tylko przedmiotu ludzkiej kontroli, bez względu na to, czy są one częścią naszego życia, czy nie.

C. Philo i C. Wilbert (2000) definiują „nową” geografie zwierząt jako subdyscyplinę, która koncentruje się na złożonej relacji „człowiek–zwierzę” w kontekście określonej przestrzeni, miejsca, lokalizacji, środowiska i krajobrazu.

Pracami, które na nowo spopularyzowały geografie zwierząt są: specjalny tom czasopisma *Environment and Planning D: Society and Space* (1995) i książka *Animal Geographies: Place, Politics, and Identity in the Nature-Culture Borderlands* (1998) – obydwie pod redakcją J. Wolch i J. Emel, a także prace C. Philo i C. Wilbert (2000) *Animal Spaces, Beastly Places*, J. Emel i J. Urbanik (2010) *Animal geographies: Exploring the spaces and places of human-animal encounters*, J. Urbanik (2012) *Placing animals: An introduction to the geography of human-animal relations* oraz tom pod redakcją K. Gillespie i R.C. Collard (2015) *Critical animal geographies: Politics, intersections and hierarchies in a multispecies world*.

„Nową” geografie zwierząt definiuje się jako naukę o tym gdzie, kiedy, jak i dlaczego zbiegają się ścieżki człowieka i zwierząt (Urbanik 2012). Wymiar przestrzenny zjawisk i procesów jest wymiarem kluczowym, a stosowane podejścia badawcze uwzględniają perspektywy: ekonomiczną, ekologiczną, etyczną i kulturową. W ramach „nowej” geografii zwierząt prowadzi się badania na źródłach archiwalnych, badania terenowe. Stosuje się także techniki mapowania (Urbanik 2012).

Geografia zwierząt wpisuje się w badania nad relacjami człowieka z innymi istotami żywymi. Zainteresowanie tą tematyką w ostatnich latach gwałtownie wzrasta, czego owocem jest wyłonienie się

nowego, transdyscyplinarnego obszaru badań oraz zinstytucjonalizowanej dyscypliny akademickiej, jaką są studia nad relacjami ludzko-zwierzęcymi (*human-animal studies* – HAS), często określane w skrócie jako studia nad zwierzętami (*animal studies*) (Bakke 2011). Przedmiotem badań jest zwierzę, a celem badań jest wyjaśnienie obustronnych interakcji za pomocą poznawania, szczegółowego analizowania zachowań, emocji i stanów psychicznych zwierząt (DeMello 2012).

Rozwój studiów nad zwierzętami wynika z nowego sposobu postrzegania zwierząt i przejścia od traktowania ich jako ciekawego obiektu badań, przedstawiciela określonego gatunku czy części środowiska przyrodniczego do traktowania jako istot żywych, mających uczucia, podejmujących decyzje, gromadzących doświadczenia, wchodzących w interakcje z innymi zwierzętami i z ludźmi. Ten znaczący „zwrot zwierzęcy” w nauce wiązać należy z rosnącą aktywnością ruchów animalistycznych i ekologicznych o charakterze nieantropocentrycznym. P. Singer (2018 [wyd. oryg. 1975]) wprowadził do języka filozoficznego pojęcie „gatunkowizmu” i sprzeciwiał się dyskryminacji gatunków nieludzkich, dzięki czemu stał się inspiracją dla działaczy walczących o prawa zwierząt. R.D. Ryder (2000) mówił o „szowinizmie gatunkowym”, który rozumiał jako nie tylko dyskryminację, ale również uprzedzenie, wykorzystywanie, okrutne traktowanie wynikające z tego uprzedzenia. „Moralna ewolucja” – o jakiej pisał S. Best (2006) – objęła aktywistów, pisarzy, artystów, a także naukowców (Bakke 2011). Studia nad zwierzętami łączy się z perspektywą posthumanistyczną, krytykującą postawę antropocentryczną. Na jej płaszczyźnie rozwijane są rozważania na temat podmiotowego statusu zwierząt. W pracach z nurtu etnograficznego i kulturowego autorzy próbują zrozumieć sposób postrzegania świata przez zwierzęta oraz relacje, w jakie wchodzi z innymi, jak również usiłują walczyć z kulturowymi reprezentacjami (takimi jak „zły wilk”, „brudna świnia” czy „rekin ludojad”) oferując bardziej złożone wizerunki zwierząt (Dąbrowska 2017).

Badania z zakresu „nowej” geografii zwierząt dają poważny wkład w rozwój studiów nad relacjami ludzko-zwierzęcymi. J. Wolch i J. Emel (1998) podają trzy kluczowe powody, dla których zwierzęta oraz relacje „zwierzę–człowiek” są coraz ważniejszymi i wyraźniej obecnymi tematami we współczesnej geografii. Pierwszy powód wiąże się • z rosnącym rozumieniem wpływu ludzi, poprzez prowadzoną produkcję i konsumpcję, na problemy środowiskowe oraz na życie innych gatunków. Drugi jest związany • z silnym wpływem nauk społecznych i krytyką modernistycznego punktu widzenia. Posthumanizm zmienił myślenie o zwierzętach i ich miejscu w nauce – nie są one jedynie obiektami studiów i przedmiotem kategoryzacji, ważne stają się ich doświadczenia i przeżycia oraz związki z ludźmi. Trzeci powód wiąże się ze wspomnianym już • rozwijającym się ruchem na rzecz ochrony zwierząt. Wszystko to doprowadziło do rosnącej akceptacji zwierząt jako istot posiadających uczucia oraz wpłynęło na nasze – ludzkie – ich postrzeganie i przywiązanie do nich. Przejawia się to w liczbie zwierząt domowych, rozwoju rynku produktów i usług dla psów i innych zwierząt towarzyszących a nawet przestrzeni dla zwierząt, co stanowi przedmiot badań geograficznych.

CZŁOWIEK I PIES – PRZYKŁAD ZMIANY RELACJI LUDZKO-ZWIERZĘCEJ

To, jak zmieniały się relacje „człowiek–pies”, doskonale oddaje zmianę w podejściu ludzi do zwierząt, a przedmiot i zakres badań w tym zakresie – ewolucję, jaka zaszła w geografii zwierząt. Dla zoogeografów pies to przede wszystkim udomowiona forma wilka szarego, ssaka drapieżnego z rodziny psowatych (*Canidae*), dla części badaczy to podgatunek wilka, a dla innych odrębny gatunek – *Canis lupus familiaris* lub *Canis familiaris*. W późniejszym okresie uwaga naukowców skupiona była na użyteczności psa – towarzyszy on człowiekowi, pracuje z nim, staje się częścią gospodarstwa, pomaga prowadzić stada, ciągnie wózki, uruchamia maszyny, wykorzystywany jest w polowaniach czy walkach zwierząt. Ważne jest jaką funkcję pies pełni dla człowieka, który go zmienia i udoskonala zgodnie ze swoimi potrzebami. Powstają nowe rasy, znacznie różniące się morfologią i cechami użytkowymi. Ze względu na pełnione funkcje wyodrębnia się typy psów bądź grupy związane z użytkowością. Wykorzystywane są one jako:

- psy myśliwskie,
- psy ratownicze,

- psy pasterskie,
- psy stróżujące,
- psy stróżująco-obronne,
- psy służbowe wykorzystywane na potrzeby wojska, policji, służb celnych,
- psy zaprzęgowe,
- psy wyścigowe,
- psy reprezentacyjne i do towarzystwa,
- psy hodowane w celach konsumpcyjnych,
- psy wiejskie,
- psy hodowane w celach terapeutycznych.

Ważnym etapem w rozwoju badań nad zwierzętami domowymi jest okres, gdy pies staje się członkiem nowożytnej rodziny. W XX wieku psy coraz rzadziej wykorzystywane są do pracy, poza rasami użytkowymi, a pełnią funkcję towarzysza człowieka. Obecnie psy znajdują się w jednej trzeciej gospodarstw domowych, w domach są zarówno obrońcami, jak i towarzyszami, częściej mieszkają w domach klasy średniej i wyższej (Baratay 2014).

É. Baratay (2014) opisuje zmianę relacji „człowiek–pies” na przestrzeni wieków. Zwraca uwagę, że kwestia wzrostu popularności psów pod koniec XX wieku, zainteresowanie aspektami geograficznymi i społecznymi ich obecności w życiu człowieka, wzrostem wydatków na zwierzęta, emocjonalnymi związkami między właścicielami a zwierzętami stała się przedmiotem rosnącego zainteresowania naukowców, próbujących wyjaśnić przyczyny tego fenomenu. Tłumaczono to spadkiem urodzeń, urbanizacją, uczuciem wyobcowania, wyborem wzorca małej rodziny oraz stopniowej przemianie sposobu postrzegania zwierząt, któremu towarzyszy rozwijanie się poczucia bliskości, miłości do zwierząt, która to staje się kluczowym powodem ich posiadania.

Na zmiany w traktowaniu zwierząt domowych odpowiada rynek – *pet-industry* – uznawany jest za jeden z najszybciej rozwijających się działów gospodarki. W Stanach Zjednoczonych odsetek gospodarstw domowych z co najmniej jednym zwierzęciem domowym wzrósł w ciągu ostatnich 30 lat z 56% do 68%. Obecnie w ponad 85 mln gospodarstw domowych mieszka zwierzę – najczęściej jest to pies, obecny w ponad 60 mln gospodarstw, następnie kot (w 47 mln gospodarstw), ryba słodkowodna (12 mln) oraz ptak (8 mln). Koszt utrzymania tych zwierząt jest dość duży: średnie wydatki na jedzenie psa lub kota wynoszą 235 USD rocznie, wizyty u lekarza weterynarii – 731 USD dla psów i 427 USD dla kotów, pobyty w hotelach dla zwierząt w czasie urlopów rodziny – 322 USD dla psów i 164 USD dla kotów, zabiegi pielęgnacyjne – 84 USD dla psów i 30 USD dla kotów. Roczne podstawowe wydatki związane z posiadaniem psa wynoszą zatem ponad 1300 USD, utrzymanie kota jest tańsze, tj. ok 850 USD rocznie. Rosną również wydatki związane z usługami luksusowymi – profesjonalnymi zabiegami groomerskimi oraz podróżami ze zwierzętami (*The State of the Pet Industry...*).

W Stanach Zjednoczonych, gdzie mieszka blisko 100 mln psów domowych, ich właściciele wolą być nazywani „rodzicami psów” (*dog parents*) lub „rodzicami zwierzątek” (*pet parents*) niż „właścicielami”, w większości gospodarstw domowych status psa jest równy jej ludzkim członkom, co doskonale oddaje zmianę, jaka zaszła w postrzeganiu zwierząt. M.J. Penn i E. Kinney Zalesne (2011) wprowadzili do literatury pojęcie „*pet parents*” opisując Amerykanów, którzy traktują zwierzęta jak dzieci; pies wypełnia bowiem emocjonalną pustkę powstałą z powodu samotności, braku dzieci czy po opuszczeniu przez nie rodzinnego domu. Właściciele dbają, czasem rozpieszczają psy, które stają się nośnikami pozycji czy statusu właściciela. Rozwija się rynek pożywienia, produktów i usług dla zwierząt domowych. Produkowane są specjalistyczne karmy, dostosowane do wieku, aktywności, stanu zdrowia czy rasy psów, oferowane są smakołyki, ciastka, czekoladki, lody dla psów. Rośnie zainteresowanie ubrankami, smyczami, gadżetami, zabawkami oraz zapotrzebowanie na usługi weterynaryjne i kosmetyczne. Powstają hotele, przedszkola, szkoły, bawialnie, pralnie dla psów, wydzielane są plaże dla zwierząt. Coraz większym zainteresowaniem cieszą się parki, wybiegi i toalety dla psów. Parki dla psów są szczególnie ciekawym obszarem badań dla geografów. Są to bowiem nowe formy miejskich przestrzeni publicznych, w których zachodzą relacje typu „człowiek–człowiek”, „człowiek–zwierzę”, „zwierzę–zwierzę”.

Przestrzenie przyjazne zwierzętom zaczęły powstawać pod koniec XX wieku jako odpowiedź na przepisy wprowadzające zakaz wprowadzania psów na tereny zieleni lub przepisy nakazujące wyprawianie psów wyłącznie na smyczy. W Stanach Zjednoczonych i Kanadzie obszary specjalnie wydzielone dla psów nazywają się *dog run* lub *dog park*, w Austrii czy Niemczech – *hundezone*, w Polsce najczęściej określane są jako „parki dla psów” lub „psie parki”.

Jeden z pierwszych i najbardziej znanych parków dla psów powstał w Nowym Jorku w 1990 r. na terenie parku Tompkins Square na Manhattanie z inicjatywy właścicieli czworonogów i zapoczątkował modę na tworzenie nowych form przestrzeni publicznych dedykowanych właścicielom zwierząt. Już w następnym roku w Nowym Jorku było czternaście takich wybiegów i stały się one odpowiedzią na formułowane przez nowojorczyków postulaty i opinie, że psy to również mieszkańcy miast i mają swoje prawa, w tym prawo do korzystania z zieleni użytkowej (Wilczkiewicz 2012).

Właściciele psów stają się coraz liczniejszą a przez to wpływową grupą mieszkańców. Zapewnienie komfortowych warunków do spędzania wolnego czasu dla tak licznej grupy uczestników życia publicznego, a jednocześnie dbanie o unikanie konfliktów społecznych związanych z obecnością psów w parkach zdaje się być jednym z kluczowych założeń przy organizowaniu zieleni miejskiej we współczesnych miastach. Przestrzenie publiczne przyjazne zwierzętom domowym pełnią również funkcje społeczne. Według J. McKinley (1995) nowojorskie wybiegi dla psów stają się ważnymi miejscami dla mieszkańców, przestrzeniami nawiązywania kontaktów jak i regularnych spotkań. McKinley opisując zwyczaje panujące na terenie wybiegów dla psów, omawia pełnione przez nie funkcje społeczne. Autorka zauważa, że właściciele czworonogów częściej rozpoznają psa niż jego opiekuna, podobnie łatwiej zapamiętują imię zwierzęcia. Pies staje się często tematem rozmów, ale i pretekstem do nawiązania konwersacji. McKinley podaje także, że na terenie wybiegu w Washington Square Park panuje niepisana zasada mówiąca o zajmowaniu przez użytkowników określonych miejsc w parku – osoby starsze wybierają ławki we wschodniej części, pozostali udają się w przeciwnym kierunku. Takie podziały sprzyjają integracji osób w podobnym wieku, mających wspólne tematy do rozmów, ograniczają konflikty mogące wynikać z różnego temperamentu właścicieli psów w różnym wieku.

Także w polskich miastach tworzone są parki i wybiegi dla psów. Często powstają one, podobnie jak w miastach amerykańskich, z inicjatywy mieszkańców. Budowa psich parków często jest zgłaszana w ramach projektów z budżetu obywatelskiego. Takie inicjatywy podejmowano w miastach różnej wielkości, m.in. w Warszawie, Wrocławiu, Krakowie, Łodzi, Gdyni, Rypinie, Redzie, Radlinie, Otwocku, Legnicy.

PODSUMOWANIE

Relacje „człowiek–zwierzę” były w kręgu zainteresowań geografów od wielu stuleci, zmianie ulegał jednak przedmiot i zakres prowadzonych badań. Poszerzało się pole badań, co wiązać można z wpływami innych dyscyplin naukowych, ale przede wszystkim zmianą myślenia o zwierzętach jako istotach posiadających uczucia i odgrywających ważną rolę w życiu człowieka. Geografia zwierząt jest nauką o spotkaniu człowieka i zwierzęcia, o ich wspólnych losach, wzajemnych relacjach. Rozwinęła się dzięki reinterpretacji pojęć takich jak kultura, przyroda oraz podmiotowość (Wolch, Emel, Wilbert 2002). Zainteresowanie naukowców problematyką zwierząt wzrosło również dzięki aktywności ruchu praw zwierząt i ruchów animalistycznych, które traktują życie zwierząt jako równie wartościowe jak życie człowieka, i walczą o ich ochronę.

Współczesna geografia zwierząt oferuje wiele interesujących problemów badawczych. Badania te mogą dotyczyć rozmieszczenia ogrodów zoologicznych lub schronisk w miastach, dostępności usług weterynaryjnych, konfliktów społecznych związanych z posiadaniem zwierząt domowych czy też poruszanej w tekście problematyki funkcjonowania i znaczenia parków dla psów. Kierunkiem studiów, wartym dalszego rozwijania, jest wpływ zwierząt na proces integracji społecznej (np. Tissot 2011) oraz wzrost zaangażowania społeczności w sprawy lokalne (np. Wolch, Rowe 1992). Zmia-

na liczby i struktury rasowej psów pomaga w interpelacji procesów społecznych zachodzących na określonym obszarze, pojawienie się psów modnych ras może być pierwszym symptomem gentryfikacji danego sąsiedztwa: „psy Nowego Jorku są tak różnorodne, jak jego mieszkańcy, a ich liczba może być bardzo wymowna. Mogą być kluczem do zrozumienia gentryfikacji, a czasem przewidzenia pewnych procesów – pojawienie się wystylizowanych psiaków może zapowiadać wzrost ceny mieszkań” (Chen 2018).

Literatura

- Allee W.C., Schmidt K.P., 1951, *Ecological Animal Geography* [an authorized, rewritten edition, 2nd, based on *Tiergeographie auf oekologischer Grundlage* by R. Hesse], John Wiley & Sons, New York.
- Bakke M., 2011, Studia nad zwierzętami: od aktywizmu do akademii i z powrotem?, *Teksty Drugie*, 3, s. 193–204.
- Baratay É., 2014, *Zwierzęcy punkt widzenia. Inna wersja historii*, przeł. P. Tarasewicz, Wyd. w Podwórku, Gdańsk.
- Bartholomew J.G., Clarke W.E., Grimshaw P.H., 1911, *Atlas of zoogeography*, Royal Geographical Institute, London.
- Bennett C.F., 1960, Cultural animal geography: An inviting field of research, *Professional Geographer*, 12, 5, s. 12–14.
- Best S., 2006, *Animal Rights and Moral Progress. The Struggle for Human Evolution*, Rowman & Littlefield, Lanham.
- Chen S., 2018, The Yorkie’s Dominance: We Analyzed Every Dog Registration in New York. Downtown poodles. Uptown pit bulls. A Xoloitzcuintli on the block. To understand New York real estate, follow Fido, *The New York Times* (10.02.2018).
- Darwin Ch., 1859, *On the origin of species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favored Races in the Struggle for Life*, John Murray, London.
- Dąbrowska M., 2017, Etnografia i animal studies. Badanie międzygatunkowych powiązań, *Zeszyty Etnologii Wrocławskiej*, 1, 26, s. 183–201.
- DeMello M., 2012, *Animals and society: An introduction to human-animal studies*, Columbia University Press, New York.
- Emel J., Urbanik J., 2010, *Animal geographies: Exploring the spaces and places of human–animal encounters*, [w:] M. DeMello (red.), *Teaching the animal. Human-animal studies across the disciplines*, Lantern Books, New York, s. 202–217.
- Gade D.W., 1967, The guinea pig in Andean folk culture, *Geographical Review*, s. 213–224.
- Gillespie K., Collard R.C. (red.), 2015, *Critical animal geographies: Politics, intersections and hierarchies in a multispecies world*, Routledge, New York.
- Guppy H.B., 1893, The distribution of aquatic plants and animals, *Scottish Geographical Magazine*, 9, 1, s. 28–33.
- Hesse R., Allee W. C., Schmidt K. P., 1937, *Ecological animal geography*, John Wiley & Sons, New York.
- Lydekker R., 1896, *A geographical history of mammals*, Londres, Clay & Sons, University Press, Cambridge.
- McKinley J., 1995, Dog Run Culture, *The New York Times* (15.10.1995).
- Newbigin M.I., 1913, *Animal geography: The faunas of the natural regions of the globe*, Clarendon, Oxford.
- Newbigin M.I., 1936, *Plant and animal geography*, Methuen & Co., London.
- Penn M.J., Kinney Zalesne E., 2011, *Mikrotrendy: male siły, które niosą wielkie zmiany*, przeł. K. Sobiepanek-Szczęsna, MT Biznes, Warszawa.
- Philo C., Wilbert C., 2000, *Animal Spaces, Beastly Places: New Geographies of Human-Animal Relations*, Routledge, New York.
- Ryder R.D., 2000, *Animal revolution. Changing attitudes toward speciesism*, Berg Publishers, Oxford.
- Sauer C.O., 1952, *Agricultural origins and dispersals*, American Geographical Society, New York.
- Sclater P.L., 1858, On the general geographical distribution of the members of the class Aves, *Journal of the Proceedings of the Linnean Society*, 2, s. 130–145.
- Simoons F.J., Simoons E.S., 1968, *A ceremonial ox of India. The Mithan in Nature, Culture And History*, University of Wisconsin Press, Madison.
- Singer P., 2018, *Wyzwolenie zwierząt*, przeł. A. Alichniewicz, A. Szczęsna, PIW, Warszawa.
- The State of the Pet Industry: Pet Market Statistics and Future Trends* – <https://www.booking-wp-plugin.com/state-pet-market-statistics-future-trends> (data dostępu: 25.04.2020).

- Thompson J.A., 1905, How to teach the geographical distribution of animals, *Geographical Teacher*, 3, s. 116–119.
- Tissot S., 2011, Of dogs and men: The making of spatial boundaries in a gentrifying neighborhood, *City & Community*, 10, 3, s. 265–284.
- Tuan Y.F., 1984, *Dominance and Affection: The Making of Pets*, Yale University Press, New Haven & London.
- Urbanik J., 2012, *Placing animals: An introduction to the geography of human-animal relations*, Rowman & Littlefield, Lanham.
- Wallace A.R., 1876, *The geographical distribution of animals*, vol. I & II, Harper and Brothers, New York.
- Wilczkiewicz M., 2012, Nowe formy miejskiej zieleni użytkowej (wybiegi dla psów w Nowym Jorku), *Czasopismo Techniczne. Architektura*, s. 272–275.
- Wolch J., Emel J. (red.), 1995, Bringing the animals back in, [special issue:] *Environment and Planning D: Society and Space*, 13, s. 631–760.
- Wolch J., Emel J., Wilbert C., 2002, *Reanimating Cultural Geography*, [w:] K. Anderson, M. Domosh, S. Pile, N. Thrift (red.), *Handbook of cultural geography*, Sage, London, s. 184–206.
- Wolch J.R., Emel J. (red.), 1998, *Animal geographies: Place, politics, and identity in the nature-culture borderlands*, Verso, London.
- Wolch J.R., Rowe S., 1992, Companions in the park: Laurel Canyon dog park, *Landscape*, 31, 3, s. 16–23.